

ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „РОМАНИСТИКА И ГЕРМАНИСТИКА“

ЛИДИЯ ДОЧКОВА ШАМОВА

БИЛИНГВИЗМЪТ В КАТАЛУНЯ – СЪЩНОСТ И СПЕЦИФИКА

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

Област на висшето образование: 2. *Хуманитарни науки*

Професионално направление: 2.1. *Филология*

Докторска програма по: *Романски езици*

(Съвременен испански език – Лексикология)

Научни ръководители:

проф. д.ф.н. Иван Кънчев

доц. д.м. Делян Делев

Пловдив

2020

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

УВОД	стр. 4
I ГЛАВА: Изследователска програма	стр. 6
1. Актуалност на изследването на проблемите, свързани с езиковата ситуация в Автономна област Каталуня (Испания)	стр. 6
2. Цел, обект и предмет на изследването	стр. 6
3. Задачи на изследването	стр. 6
4. Методологична база на изследването	стр. 7
5. Хипотеза на изследването	стр. 7
6. Обща характеристика на дисертационния труд	стр. 8
II ГЛАВА: Межкултурният диалог	стр. 8
ПЪРВА ЧАСТ: Литературен обзор	стр. 8
ВТОРА ЧАСТ: Въпросът за диалога между културите в социолингвистичните изследвания	стр. 9
ОБОБЩЕНИЕ	стр. 10
III ГЛАВА: Билингвизмът	стр. 10
ПЪРВА ЧАСТ: Литературен обзор	стр. 10
ВТОРА ЧАСТ: Теоретични аспекти на билингвизма	стр. 12
ОБОБЩЕНИЕ	стр. 12
IV ГЛАВА: Езиковото разнообразие в Испания	стр. 12
ПЪРВА ЧАСТ: Литературен обзор	стр. 12
ВТОРА ЧАСТ: Въпросът за испанското многоезичие в лингвистичната литература	стр. 14
ОБОБЩЕНИЕ	стр. 15
V ГЛАВА: Билингвизмът в Каталуня	стр. 15
ПЪРВА ЧАСТ: Литературен обзор	стр. 15
ВТОРА ЧАСТ: Въпросът за билингвизма в Каталуня в лингвистичната литература	стр. 19
ОБОБЩЕНИЕ	стр. 20
VI ГЛАВА: Билингвалният мозък	стр. 20
ПЪРВА ЧАСТ: Литературен обзор	стр. 20

ВТОРА ЧАСТ: Въпросът за мозъка на билингвите в лингвистичната и в медицинската литература	стр. 21
ОБОБЩЕНИЕ	стр. 22
VII ГЛАВА: Резултати от проведеното емпирично изследване	стр. 22
ПЪРВА ЧАСТ: Характеристика на емпиричното изследване	стр. 22
ВТОРА ЧАСТ: Резултати от емпиричното изследване	стр. 23
ОБОБЩЕНИЕ И ИЗВОДИ	стр. 25
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	стр. 26
ИЗВОДИ	стр. 27
ПРИНОСИ	стр. 28
ПУБЛИКАЦИИ ВЪВ ВРЪЗКА С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	стр. 29
ЛИТЕРАТУРА	стр. 29

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита на заседание на катедра „Романистика и германистика” при Филологическия факултет на ПУ „Паисий Хилендарски”, състояло се на 18 февруари 2020 г.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 10.07.2020 г. от 13 ч. в Заседателна зала, ПУ „Паисий Хилендарски” – Ректорат.

У В О Д

Промените в материалната и духовната култура на обществото се отразяват върху езика, който съществува в човешкото съзнание под формата на *езиково познание* и на *изразно умение*. Затова езикът не е просто форма или средство за обновяване на културните ценности, а както твърди Хегел (**Georg Wilhelm Friedrich Hegel**) – самият той е култура (Кънчев, 1999: 62).

Днес на планетата се говорят над **5000 езика**, които са в състояние на непрекъснато взаимодействие. Около 400 от тях се използват ежедневно и в писмената си форма; приблизително 600 разполагат с не повече от 100.000 носители, а броят на говорещите всеки един от останалите 4000 езика не надвишава 10.000 души. Всяка година цифрата на умиращите езици е близка до 25. Вследствие на глобализационните процеси през следващите **100 години** се очаква да изчезнат почти **50%** от съществуващите днес езикови системи. Всяка от тях разполага със собствена структура, с определено възприятие на света и има правото да продължи да съществува и да отразява културата и битието на своята общност. Това превръща съхранението на културите и езиците в особено значим въпрос в ерата на *глобализацията*.

Актуалните данни сочат, че на територията на по-голямата част от съвременните държави два или повече езици съществуват в условията на *диглосия* и (или) *билингвизъм*. Тези обстоятелства са били и продължават да бъдат историческа константа в световен мащаб, а един от примерите в това отношение е Кралство Испания. Лингвистичната ситуация на нейната територия днес сочи, че **над 41%** от жителите ѝ населяват области с повече от един официален език (Ечебария, 2002: 11-14), (Женералитат, 2009: 3).

В зората на XXI век в Статутите за автономност на шест испански региона освен националния език – *испанския* (наричан още *кастилски*), са обявени за коофициални: *каталанският*¹ (в Каталуня² и на Балеарските острови), *аранският* (в Долината на Аран (*Valle d'Aran*) – Каталуня) и *валенсианският* – вариант на *каталанския* (в Автономна област Валенсия); *галисийският* (в Автономна област Галисия); *баският* (*euskera*) или т.нар. *vascuence* (в Страната на баските и в част от област Навара).

¹ Според ОПР формите *каталонски* и *каталунски* са дублетни (ОПР, 2012: 317). Терминът *каталански* е заимстван от речника на С. Григорова и И. Кънчев, (Григорова, 2009: 167 и 565), а употребата му е обоснована от фонетичната адаптация на оригиналната дума «*català (catalán)*».

² НПРБЕ формата на топонима е дублетна – *Каталония* и *Каталуня* (НПРБЕ, 2002: 1012).

Съгласно местното законодателство на други автономни региони съществуват и езици, които, макар и да не са със статут на официални, са обявени за „защитени“. Сред тях са: **астурианският** или т.нар. **bable** (в Автономна област Астуриас), **арагонският** и другите езици, на които се осъществява общуване на територията на Автономна област Арагон (един от които е **каталанският**), както и **свирукането като езиков код – el silbo gomero**, разпространено на остров Гомера, Канарските острови³. С изключение на националния език в Кралството – **испанския**, **каталанският** разполага с най-голям брой носители – **29%**. Географските граници на актуалните каталаноезични общества обхващат четири страни: Испания (областите Каталуня, Валенсия, Балеарските острови и източната част на Арагон (Ла Франжа дел Понент); Франция (област Северна Каталуня); Италия (гр. Алгеро, о. Сардиния) и Княжество Андора, където той е единственият официален език. Общата им площ е **68.730 кв. км.**, а населението им наброява **13.740.000 жители**. Освен това **каталанският** се използва в семейно-битовото общуване от над **200.000** души по целия свят (Женералитат, 2009: 4, 5), (Конституция – Андора, 1993: 11), (Сигуан, 2005: 148).

В съвременността **билингвизмът** стои в основата на интеграционните процеси и межкултурната комуникация и допринася за интелектуалното развитие на индивида. Доказателства за последните твърдения могат да се открият и в съвременните изследвания върху мозъка на **билингвите**⁴. Научните сведения сочат, че ранното обучение по четене на два езика увеличава интелектуалния капацитет и води до и развитието на металингвистично съзнание у децата. Тези фактори стоят в основата на успешното междуличностно и межкултурното общуване. Според учените от ХХІ век при **двуезичните индивиди** се наблюдават множество структурни и функционални изменения в мозъка, свързани с увеличаването на количеството бяло и сиво вещество, които подпомагат мозъчните функции (Абуталеби 2001: 179). Тези научни сведения могат да се приемат като поредното доказателство за благотворното влияние на **билингвизма** и обучението по два езика за развитието на индивида, както и за значимата роля на **дву-** и **многоезичните** общества за бъдещето на човечеството.

³ Приведените данни са извлечени от статутите на: Валенсия – гл. 1, чл. 6; Каталуня – Уводна част, чл. 6; Балеарските острови – гл. 1; чл. 4; Галисия – чл. 5; Страната на баските – Уводна част, чл. 6; Навара – Уводна част, чл. 9 и 4; Канарските острови – чл. 27, гл. 1; Галисия – чл. 5, Прелиминарен раздел; Астуриас – чл. 4, Прелиминарен раздел; Арагон – чл. 7, Прелиминарен раздел (вж. „Литература“).

⁴ **Билингв (билингви)** – писмената употреба на понятието се основава на проведена на 9-ти август 2019 г. консултация със служител от националната служба «Езикови справки и консултации» (БАН).

I ГЛАВА

ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА ПРОГРАМА

1. Актуалност на изследването на проблемите, свързани с езиковата ситуация в Автономна област Каталуня (Испания)

Билингвизмът е особено актуален въпрос не само защото в съвременността езиковият контакт е ежедневие в по-голямата част от страните, но също и поради императива, който се поставя върху неговата значимост за решаването на междуетническите въпроси, за напредъка на мултикултурната комуникация и на международните отношения. В началото на XXI век **билингвизмът** сред каталанското население е пример за успешното съжителство между езиците и за езикова, междуличностна, а и там и за межкултурна **солидарност**, и може да послужи като модел за подражание в глобализиращия се свят.

2. Цел, обект и предмет на изследването

Обектът на дисертационния труд е понятието **билингвизъм**, а **предметът** е **билингвизмът в Каталуня**.

Целта на дисертационния труд е да се проучат аспектите на **билингвизма** и **диглосията**, които представят езиковата ситуация в Каталуня в резултат от спецификата на историята на тази област.

3. Задачи на изследването

Основните задачи на докторската теза са **определяне** и **анализ** на:

1) **Процесите, определящи съвременната ситуация на мултикултурализъм и глобализация и мястото на билингвизма в нея** (хуманизъм, междуличностно и межкултурно общуване, **глобализация** и **интеграция**, световна езикова ситуация и ролята на образователната система в нея).

2) **Теориите, свързани с основния понятиен апарат, и установяване на границите на понятията** (**социолингвистика**, **човешка общност**, **речева общност**, **диглосия**, **билингвизъм**, типология на **билингвизма**, **многоезичие**).

3) **Хронологичния преглед на обстоятелствата, довели до съвременното езиково разнообразие в Испания** (историческо развитие на **билингвизма**, актуална обстановка, езиците в контекста на законодателството, съвременни образователни системи в двуезичните автономни области).

4) **Същностната характеристика и специфичните черти на съвременната ситуация на билингвизъм в Каталуня** (каталанска история и литература, съвременен

каталански език, законодателство и езикови политики, *испанско-каталански билингвизъм, интерференция и промяна на кода*, социолингвистически проучвания).

5) **Мозъчните промени, възникващи в резултат от двуезичието** (*билингвизъм при кърмачета и малки деца, структурни и функционални промени в мозъка, лингвистичен контрол и интерференция*).

6) **Проведеното социолингвистическо емпирично изследване за употребата на испанския и каталанския език и за разпространението на билингвизма в различни страни с акцент върху Автономна област Каталуня, Испания** (създаване на анонимни анкетни карти на различни езици, оформяне на сравнителни таблици и графики с резултатите, интерпретация на получените данни).

4. Методологична база на изследването

Дисертационният труд се основава на задълбоченото проучване на материали, засягащи въпросите на *мултикултурализма, билингвизма*, езиковата ситуация в Испания и в частност в Каталуня, както и мозъчната дейност на *билингвите*. Материалите от проучването са публикувани от български, испански, каталански, английски и руски автори в книги, статии в престижни списания и публикации в официални сайтове. Използваните материали включват също така изготвянето на четири абсолютно идентични анонимни анкетни карти (на английски, български, испански и руски език). Анкетите са публикувани и разпространени посредством платформата *Google Forms*. Теоретичните материали са организирани с помощта на програма *Mendeley*. В научното проучване е използвана следната методика:

- ✓ **Синтез и анализ на информацията:** 180 включени от 723 източника;
- ✓ **Индуктивен метод:** откриване на прилики, разлики и изменения;
- ✓ **Дедуктивен метод:** логически връзки между явленията (интерпретиране);
- ✓ **Метод на творческото търсене:** анализ на *интерференцията* (продукт на *билингвизма*);
- ✓ **Метод на емпиричното изследване:** социолингвистически емпиричен подход за провеждане на експеримент (анкета);
- ✓ **Анализ на емпиричното изследване:** структурно-функционален анализ на резултатите от изследването; обобщение и изводи.

5. Хипотеза на изследването

Според изградената от нас **хипотеза** широкото разпространение на *билингвизма* в Автономна област Каталуня през XXI век е резултат от историческите процеси и се

определя от държавната политика и свободата на избор на език на нейното мултикултурно население.

6. Обща характеристика на дисертационния труд

В началото на дисертационния труд са поставени уводът и прегледът на основните съкращения. В Глава I (Изследователска програма) са разгледани предметът, обектът, целта и задачите на проучването, методологичният подход и актуалността на проблематиката, на базата на които е изградена хипотезата на докторската теза. Глави: II (Межкултурният диалог), III (Билингвизмът), IV (Езиковото разнообразие в Испания) и V (Билингвалният мозък) съдържат по два раздела – литературен обзор на лингвистичната научна литература и разсъждения и други мнения по отношение на разглежданите в тях въпроси. Този тип структура следва и Глава VI, като тук представената информация е свързана с медицинските проучвания на фона на разглежданата проблематика. В Глава VII са представени детайлите и са интерпретирани резултатите от проведеното емпирично изследване – таблици, фигури, схеми и изводи. Всяка глава започва с въвеждащи слова и завършва с обобщение.

В края на докторската теза са поставени: заключението, изводите и библиографска справка на публикациите на автора. Използваната литература се състои от 180 източника на английски, български, испански, каталански и руски език. Добавени са пет приложения.

II ГЛАВА МЕЖДУКУЛТУРНИЯТ ДИАЛОГ

ПЪРВА ЧАСТ

Литературен обзор:

- 1) *Езикът в „света без граници“;*
- 2) *От асимилация към мултикултурализъм;*
- 3) *Межкултурен диалог и междуличностно общуване.*

В разделите, посветени на литературния обзор, са разгледани основните теории, свързани с мястото на езика в съвременния глобализиращ се свят. Описват се процесите, засягащи прехода от *асимилация* към *интеграция*. Представени са идеите на различни автори за ролята на образованието при формирането на *билингвалния индивид* в съвременността. Акцентиращ се върху значението на междуличностното общуване за

постигане на целите на междуетническата **толерантност, търпимостта** към различния и **межкултурния диалог**.

✓ Промяната в политиките за миграцията през XX век води до нейното увеличаване, а то на свой ред и до нарастване на етническото разнообразие предимно в Европа, САЩ и Канада. Тези обстоятелства налагат прилагането на нов мултикултурен модел за **интеграция** на различните култури и езици. От средата на 60-те години може да се говори за т.нар. „етническа революция“. Появяват се школи и лингвистични течения, които се противопоставят на господстващия до момента модел на **асимиляцията** и целят да се съхрани културата на етническите групи: не индивидът трябва да се промени, а различията следва да бъдат възприети от обществото.

✓ В рамките на модела за **мултикултурализма** особено място заемат проучванията на **У. Ламберт (Wallace E. Lambert)** върху **билингвизма** като основа на междуличностната, а от там и на межкултурната комуникация. Според него **двуетичието** трябва да обогатява човека – то отваря пътища към нови перспективи, към ново възприятие на света. Подобно мнение споделят **А. Серон (Antonio G. Serón)** (1994) и **Т. Криворотова (Татяна А. Криворотова)** (2013), макар и да засягат не само положителните му страни, но и въпроса за противоречията, свързани с него: **мултикултурализмът**, употребен като лема, зад която се крие държавна намеса, и **интеграцията**, възприемана като **асимиляция „с подправки“** (Росо, 1995: 310-312), (Криворотова, 2013: 37), (Серон, 1994: 134-136).

ВТОРА ЧАСТ

Въпросът за диалога между културите в социолингвистичните изследвания

В частта, отделена за разсъждения и представяне на други мнения по поставения проблем, са разгледани алтернативни аспекти на въпроса за **мултикултурализма**, свързани с необходимостта от междуетническото общуване. Допълнена е информацията за формирането на билингвалната личност в съвременността, за ползите от двуетичното образование и съхранението на културите и езиците в епохата на глобализацията.

✓ Изложеното в увода твърдение на **Г. Хегел (G. Hegel)** е допълнено с идеята за културата като цялостна структурно-функционална система, в която всеки елемент има своята тежест, а в основата ѝ стои езикът. Множеството от структурно-функционални системи, чиито елементи са споявани благодарение на езика, формират различни социални пространства със собствена специфика, която определя техния интегритет. (Санжеева, 2016: 53).

✓ Характерно и за междуличностния, и за *междукултурния диалог* е умението да се взаимодейства целесъобразно и грамотно, за което благоприятстват лингвистичното образование и културния обмен. **Ренцо Титоне (Renzo Titone)** изказва твърдението, че „истинският“ *билингв*⁵ не просто знае езика, а се отнася „адекватно и към двете култури“ (Бондырева, 2007: 4).

ОБОБЩЕНИЕ

Езиковото многообразие, билингвалното образование и *междукултурната комуникация* са съществено звено в бъдещето на демократичния глобален свят. Диалогът между индивидите и културите е един от основните инструменти за решаването на международните и междуетническите проблеми, затова внедряването на *междукултурния диалог* в учебния процес и формирането на билингвалната личност са едни от най-важните задачи на съвременността.

III ГЛАВА БИЛИНГВИЗМЪТ

ПЪРВА ЧАСТ

Литературен обзор:

- 1) *За еволюцията на езика и социолингвистиката;*
- 2) *Граници на понятието;*
- 3) *Типология на билингвизма.*

В литературния обзор е описана ролята на социолингвистиката за съвременните проучвания върху езика. Представени са формулировки от българската, испанската и световната лингвистика, отнасящи се до понятията *човешка общност* и *речева общност*. Разгледани са основните теории, свързани с *диглосията* и *билингвизма*, и са съпоставени мненията на световни учени от областта на социолингвистиката с акцент върху българските и испанските автори. Представена е типологията на *билингвизма* от гледна точка на различните науки, както и видовете *индивидуален билингвизъм*. Предложена е дефиниция на понятието *плурилингвизъм*.

⁵ Понятието *билингв* все още не би могло да се намери в Речника на българския книжовен език. След проведена консултация с представител на БАН беше взета под внимание препоръчаната от Академията употреба, а именно: ед.ч. *билингв*, мн.ч. *билингви*. Консултацията е осъществена по телефона със служител от националната служба «Езикови справки и консултации», която се поддържа от Секцията за съвременен български език към БАН и е проведена на 9-ти август 2019 година.

✓ **Социолингвистика:** е наука за езика във връзка с обществото, която поставя императив върху социалния фактор.

✓ **Човешка общност:** Родоначалникът на социолингвистиката в България **проф. д.ф.н. Живко Ошавков** през 1970 г. определя *човешката общност* като «социална съвкупност от човешки (обществени) индивиди, между които има нещо общо, независимо от това дали представляват някакво социално обединение, или не».

✓ **Речева общност:** сред множеството формулировки на понятието, предложената през 1968г от **Роберт льо Пейдж (Robert Le Page)** теория може да се приеме за най-изчерпателна. Тя стои в основата на твърдението, че индивидът се «локализира в многомерното пространство», а параметрите се определят от групите, които той идентифицира в социалното си обкръжение.

✓ **Диглосия:** Терминът е предложен от **Янис Психарис (Ioannis (Yannis) Psycharis)** през 1928 г. В съвременната социолингвистика дефиниция дават: **Чарлз Фъргюсън (Charles A. Ferguson)** (1959), **Джошуа Фишман (Joshua A. Fishman)** (1967 и 1980), **Харолд Шифман (Harold F. Schiffman)** (1998). В българската социолингвистична традиция *диглосията* се определя като „езикова ситуация, в която за комуникацията на определени общности функционират разпоставени като високи и ниски по престиж формации без оглед на техния генезис (структурни форми на съществуване на един и същи език или на различни езици).”

✓ **Билингвизъм:** **Л. Блумфийлд (Leonard Bloomfield)** дефинира *билингвизма* през 1933 г. като «пълно доминиране», т.е. «компетентно владение на двата езика от естествения им носител», докато **Р. Титоне (Renzo Titone)** (1972) говори за «владение на понятията и структурите». Според испанския учен **Микел Сигуан (Miquel Siguán i Soler)** (1989) „билингвален индивид е този, който освен своя език владее с подобна компетентност и друг език и е способен да използва единия или другия в която и да било комуникативна ситуация с идентична комуникативна ефикасност.“ (Бланко, 1981: 51), (Виденов, 2005: 61-67, 203; 1998: 13), (Рохо, 1985: 604), (Хъдсън, 1995: 14, 44 – 47).

✓ **Плурилингвизъм:** Измеренията на *билингвизма* често се прекриват с тези на понятието *многоезичие* (*плурилингвизъм*, *мултилингвизъм* или *полилингвизъм*). *Плурилингвизмът* е използването на повече от два езика от страна на говорещия или на речевата общност. Негов продукт са езиците *пиджин*, *койне* и *креолските езици*.

Типология на билингвизма: **Ф. Морено (F. Moreno)** и **И. Кънчев** говорят за *индивидуален* (*активен* и *пасивен*; „балансиран“) и *социален билингвизъм*. **Е. Верещагин** прави психологическа, социологическа и лингвистична типология на

билингвизма, а **М. Ечебаррия (M. Etxebarria Arostegui)** класифицира *двуезичния индивид* в четири основни категории. Нейната класификация се разгръща по скалата на: връзката „език – мисъл“, *степен на езиковата компетентност*, *възраст на усвояване на езика* и *социокултурния статус* на индивида (Ечебаррия, 2002: 29-34), (Верещагин, 2014: 46 – 54), (Кънчев, 1999: 60), (Айора, 2008: 5).

ВТОРА ЧАСТ

Теоретични аспекти на билингвизма

Въпросът за билингвизма е допълнен, като са представени разширени описания на вече засегнатите в литературния обзор теории. Изложени са възгледите и на други автори и е направена съпоставка между тях.

✓ В дефиницията си за *билингвизма* **Р. Бел (Roger T. Bell)** заменя термините *майчин* или *роден език с първи, основен* или както го нарича **Е. Верещагин (Е. М. Верещагин)** *първичен*. Тази е, може би, най-подходящата терминология, с цел да бъдат избегнати несъответствия (например наличието на повече от един *роден* или *майчин език*).

✓ Езиците *пиджин* са езици без собствен етнос, а случаят *койне* е свързан с продължителното съществуване на диалектни разновидности на определена територия, което води до появата на нови варианти. Той се отнася се както до контакта между езиците, така и между диалектите. (Лопес, 2002: 23 – 33), (Бел, 1980: 154, 155).

ОБОБЩЕНИЕ

Когато два и повече езика се намират в контакт, тяхната функционална употреба формира представа за тяхното оценяване и типологизация. При езици, използвани с различен обхват и при такива с несходни социални функции *диглосията* се явява логичен резултат от създалите се обстоятелства. Функционалното равновесие и употребата във всички сфери на колективната реалност на всеки от лингвистичните кодове води до развитието на устойчиви форми на *билингвизъм*.

IV ГЛАВА

ЕЗИКОВОТО РАЗНООБРАЗИЕ В ИСПАНИЯ

ПЪРВА ЧАСТ

Литературен обзор:

- 1) *Актуалната ситуация: Конституцията и Статутите;*
- 2) *Историческите причини;*
- 3) *Плурилингвизмът в XXI век: образователни системи.*

В литературния обзор е направен хронологичен преглед на историческите процеси, свързани с билингвизма на Иберийския полуостров. Данните включват билингвалните ситуации между латинския и местните езици по време на Римската империя, формирането на романските езици и тяхното разпространение. Описана е лингвистичната ситуация в Империята след арабското нашествие и след последвалото възвръщане на териториите. Проследени са: управлението на Бурбоните и Ренесансът, периодът на Втората испанска република и на *франкизма*. Обособени са две основни ядра, свързани със съвременността, чийто акцент е езикът през призмата на законодателната и образователната система в Испания и в частност – в двуезичните автономни области.

✓ В една от своите статии от 1933 г. **Жоан Торендел (Joan Torrendell)** споделя, че не може да се претендира за психологически анализ на населението на Испания единствено през призмата на кастилската душа и литературна традиция. И допълва, че всяка общност със собствен език се отличава със специфична духовност, която следва да бъде култивирана и съхранявана (Хофре, 1997: 476, 477).

✓ На Иберийския полуостров се оформят група диалекти с общи характеристики, типични за романския свят, които днес наричаме ибероромански езици или диалекти⁶. След 713 г. териториите, които не били част от Ал Андалус (Кантабрия и Пиринеите), се превърнали в отправна точка за развитието на няколко лингвистични ядра: галаико-португалски, астури-леонски, наваро-арагонски, каталански, мосарабски. През XVI в. политическата хегемония на Кастилия води до разпространението на кастилския език не само на Иберийския полуостров, но и в световен мащаб. Неологизмът „испански“ съвпада с новата политическа реалност, но терминът „кастилски“ се запазва. По време на династията на Бурбоните испанският се превръща в единствения език на управлението, администрацията и културата, а през следващия XIX век Каталуня изживява своя *литературен ренесанс*. В контекста на *франкизма* употребата на езиците от периферията се ограничава и така значително се разпространява *диглосията*. Днес в двуезичните автономни области сред учащите е постигната висока степен на познания не само по испански, но и по автохтонния език. В Каталуня, Валенсия и Галисия се предлага мултилингвистичен образователен модел. В Навара и в Страната на Баските функционира билингвистичен, а Автономната област на Балеарските острови прилага

⁶ Точна дата за оформянето им не би могла да се даде, но е известно, че на Събора в Тур през 813 година, проповедите се извършвали на народния език на населението поради липсата на познания по латински.

модела на многоезичните връзки в училище (Алонсо, 2016: 245-246), (Сигуан, 2001: 233, 234), (Рока, 2006: 1), (Торо, 2006: 1).

ВТОРА ЧАСТ

Въпросът за испанското многоезичие в лингвистичната литература

Идеите от литературния обзор са съпоставени с основните постулати на испанската конституция и с мненията на световни учени. Фактите за съществуващия днес плурилингвизъм в Испания са допълнени с приведени примери за присъствието на заемки от италиански, френски и английски език, навлезли в испанския през вековете. Акцентираща се върху засилващото се разпространение на **билингвизма** благодарение на действащите в някои испански региони дву- или многоезични образователни системи, които са в унисон с директивите на Европейския съюз.

„Демократичният принцип изисква да се имат предвид желанията на населението.

Билингвизмът е крайната цел и за да я постигнем, е необходимо да действваме тактично и гъвкаво посредством краткосрочни, средна продължителност и дългосрочни и

планове.“ **Фернандо Лазаро, 1983**

✓ Испанската конституция от 1978 г. символизира свободата – тя преодолява абсолютизма на Хабсбургите и на Бурбоните, установявайки демократични принципи. Конституцията и основните принципи на парламентарната демокрация: *свобода, справедливост, равенство, политическо многообразие* са синхронизирани с парламентарната монархия в икономическите условия на свободния пазар. Тази конституция е символ на териториалното и езиково единство на Испания и представлява надграждане на основните идеи и принципи от *Хартата за правата на човека* (1948 г.).

✓ След установяването на римските управници на Полуострова се наблюдава повсеместен **билингвизъм**. В испанския през Средновековието навлизат над 4000 нови думи от арабски език. Голямо количество от тях – в топонимията: *Alpauima, Arenas, Batagis*. В периода XV – XVIIв. започват да се срещат и италиански думи, например: *gaceta, charla, carnaval*. При Бурбоните галицизмите навлизат по различни пътища: *batallón, pantalón, chaqueta*; предаден е особеният вид ударение на *pará* и *tamá*, вместо традиционните *papa* и *tama*. След началото на XIX в. започва постепенното изместване на френския от английския. **Интерференцията** се наблюдава предимно в лексиката. Англицизмите в испанския език са различни по своята лингвистична същност. Те могат да бъдат: **фонетични** (*Miami* [mayámi]), **ортографични** (*movilidad* – от *mobility*), **морфологични** (*destinación* – от *destination*), **синтактични** (*Fútbol Club Barcelona*, вместо *Club de Fútbol Barcelona*) или **семантични** (*agenda* – с две значения 'libro de

actividades и *'orden del día'*). Днес испанската преса често предпочита англицизмите пред испанските им еквиваленти (Боуман, 2017: 9–63) (Кастро, 1924: 136).

ОБОБЩЕНИЕ

В съвременността **многоезицието** е част от реалността в Испания. Билингвалната комуникация е ежедневие за голяма част от испанското население. Тя се среща не само в междуличностните и семейни отношения, но и в администрацията, в медиите и в образователните системи на двуезичните региони. Глобализационните процеси през XXI век в съчетание с политиката на Европейския съюз и реалната ситуация в Кралството налагат прилагането на **дву-** или **многоезичен** модел в образованието.

V ГЛАВА

БИЛИНГВИЗМЪТ В КАТАЛУНЯ

ПЪРВА ЧАСТ

Литературен обзор:

1) Обхватът на съвременния каталански език;	5) Билингвизмът между каталански и испански;
2) Кратка история на Каталуня;	6) Законодателство и езикови политики;
3) Каталанската литература;	7) Езиков контакт;
4) Каталанският език;	8) Социолингвистически проучвания.

Литературният обзор започва с кратка история на Каталуня и литературно ѝ творчество. Представени са териториите на т.нар. Стара и на Нова Каталуня (*Catalunya Nova i Catalunya Vella*), както и периодът на тяхното обединение. Разгледани са спецификите на Княжество Каталуня и присъединяването му към Короната на Арагон. Представените научни материали обхващат голям брой автори в периода от XII до XXI век. Следва обща характеристика на каталанския език – произход, структура (правопис, фонетика, морфология, лексика) и каталански диалекти. Приведени са примери и е въведена сравнителна таблица с лексеми, преведени на испански, латински и на други романски езици. Основният акцент на тази глава е върху **билингвизма в Каталуня**. Описан е периодът на **билингвизъм** между латински и каталански и разпространението на испанския в Каталуня, в резултат на който се достига до съвременната ситуация на испанско-каталанското **двуезичие**. В сравнителна таблица е структуриран хронологично периодът от XV до XXI век (Табл. 1).

Обзорът продължава с извадки и цитати от съвременните езикови закони и текстовете, свързани с регулацията на езиковата ситуация, отразени в Статута за

автономност на Каталуня. Отделено е място и за приложението на тези закони в образователната система и медиите. Подробен преглед е направен на испанско-каталанските езикови контакти в съвременността. Разгледани са понятията: **интерференция, интеграция, трансференция, алтернация и промяна на кода**. Подробно са описани видовете **интерференция** между двата езика – фонетична, лексикална, синтактична, семантична и морфологична. Предложени са примери. Направен е обзор на официалните социолингвистически проучвания за разпространението на езиците в Каталуня, осъществени в периода 1990 – 2013 г.

Таблица №1

Обобщение на езиковата ситуация в Каталуня в периода XV – началото на XXI век

Първата половина на XV век	Език за ежедневна комуникация КАТАЛАНСКИ Език на културата КАТАЛАНСКИ + ЛАТИНСКИ	Крчка назад в диглосните отношения между латински и каталански в полза на каталанския като език за ежедневна комуникация.
Втората половина на XV век	Език за ежедневна комуникация КАТАЛАНСКИ Език на културата КАТАЛАНСКИ + ЛАТИНСКИ	Крчка назад в диглосните отношения между латински и каталански в полза на езика за ежедневна комуникация. Бавно навлизане на диглосията между кастилски и каталански.
XVI и XVII век	Език за ежедневна комуникация КАТАЛАНСКИ Език на културата КАТАЛАНСКИ + ИСПАНСКИ	Усилване на диглосията между испански и каталански по отношение на езика на културата в полза на испанския.
XVIII век	Език за ежедневна комуникация КАТАЛАНСКИ + ИСПАНСКИ Език на културата ИСПАНСКИ	Абсолютна диглосия между испански и каталански сред каталаноезичното население.
XIX век	Език за ежедневна комуникация КАТАЛАНСКИ + ИСПАНСКИ Език на културата КАТАЛАНСКИ + ИСПАНСКИ	Постепенно възстановяване на каталанския като език на културата. <i>La Renaixença</i> ⁷ .
XX и началото на XXI век	Език за ежедневна комуникация КАТАЛАНСКИ + ИСПАНСКИ Език на културата КАТАЛАНСКИ + ИСПАНСКИ	XX век – Разнообразни диглосни ситуации. 1939 – 1975: Испанския е на преден план. От 1978/9 до днес: официални езици в Каталуня са каталански, испански, арански. XXI век – Нарастване броя на билингвите.

✓ Дialeктните разновидности каталанския език се делят на две основни групи:

- **източни** (централен или източен – в Източната част на Каталуня, **балеарски** – на Балеарски острови, **северен** или **росейонски** в Южна Франция и **алгерийски**);

⁷ *La Renaixença*: Каталанският ренесанс – началото на XIXв. Възраждат се каталанският език и култура във всички сфери на обществения живот; появяват се синдикатите, подобрява се инфраструктурата, създават се Институтът за каталански науки (*Institut d'Estudis Catalans*) и много училища.

- **западни**: северозападен (Западната част на Каталуня, ивицата на Арагон и Андора) и югозападен или валенсиански (в автономна област Валенсия).

✓ Основните разлики между тях са фонетични, макар и да съществуват някои морфологични и лексикални особености. Западните диалекти правят разграничение между неударените звукове [a] и [e], а източните произнасят и двата като неутралната фонема [ə]. Разлики могат да се намерят и в определителните членове: в източните диалекти – *el, la, els, les*, в северозападните – *lo, la, los, les* и в балеарските (о. Майорка) – *es, sa, es, ses*. Балеарските говори изпускат окончанието „-o“ от 1л.ед.ч., сег. вр.: *Jo cant* (вместо *Jo canto*) (Домингес, 2014: 55), (Борас-Комес, 2013: 101).

✓ Днес испанският и каталанският език съжителстват в хармония. Съвременният мултилингвистичен образователен модел в Каталуня цели да засили познанията на населението и по други езици. „Плурилингвистичната рамка“ (*Marc per al plurilingüisme*) от 2012 и „Държавната офанзива за успех в училище. План за намаляване неуспехите в училищата на Каталуня“ (*l’Ofensiva de país per a l’èxit escolar. Pla per a la reducció del fracàs escolar a Catalunya: 2012 – 2018*) са приоритети на качественото образование и интернационализацията (Перес, 2016: 159).

✓ По отношение на **интерференцията** У. Вайнрайх (Uriel Weinreich) реформулира дихотомията на Ф. дьо Сосюр (Ferdinand de Saussure) по следния начин: **интерференция в речта** (плод на познанието върху два езика от билингвалния индивид) и **интерференция в езика** (когато явленията на **интерференцията** станат обичайни и тяхното използване вече не зависи от **билингвизма**, т.е. когато чуждите елементи се интегрират в системата).

✓ Сравнението между испанската и каталанската фонологична система ни предоставя възможността да изследваме различни аспекти на **интерференцията** (Сх. 1). Наличието на определени фонемни, присъщи само на един от езиците, може да доведе до сливания или подценяване при другия (исп. [θ] - [s] - кат. [z] - [s]) или до внедряване на звукове (исп. [v] кат. [X]) (Пайрато, 1985: 99 – 102).

Схема №1

Вокални системи на каталански и испански.

Каталански	Испански
$\begin{array}{cc} \text{i} & \text{u} \\ \hline \text{e} & \text{o} \\ \hline \text{ɛ} & \text{ɔ} \\ \hline & \text{a} \end{array}$	$\begin{array}{cc} \text{i} & \text{u} \\ \hline \text{e} & \text{o} \\ \hline & \text{a} \end{array}$

✓ При лексикалната и семантичната интерференция – четирите *основни* фактора:

1. Икономия – «законът за минималното усилие». Използването на една лексема:

а - за двата езика: *pastel – pastís, mantequilla – mantega*;

б - вместо синтагма или перифраза: *engegar/enchegar* със значение на „*poner en marcha*“;

2. Понятност или „комуникативност“

- Допълнителни диференциации: *truita > truita/trutxa – tortilla/trucha* (омонимия);

- Повторна интерпретация: *el llum/la llum > la làmpara/la llum – la làmpara/la luz*;

3. Стабилност на системата: нови модификации след настъпили промени;

4. Честотност на елементите: *molt/molt poc – mucho / muy poco*.

✓ При двойките испански глаголи *ir/venir, llevar/traer* значението на лексикалните единици е: „+/- към“ във връзка с 1л. При каталанските глаголи – *anar/venir* се различава „+/-към“ спрямо 1л./2л., а *portar (dur)* е без маркер за посока. На базата на тези различия в испанския от Каталуня глаголът *venir* се появява в позиции, в които е възможен само *ir*. Този вид **интерференция** се забелязва при **билингви** и **монолингви**: *Acércate a echarme una mano. / Enseguida vengo*. (Пайрато, 1985: 113-116), (Виля, 1997: 271).

✓ Представени са резултатите от социолингвистически проучвания, провеждани в периода 1985 – 2013 г., публикувани от **М. Р. Виля Пужол (M. R. Vila Pujol)**, **М. Субиратс (M. Subirats)** и INDESCAT⁸ (Табл. 2). Извлечените данни дават възможността да се профилират три групи от говорещи: с **първи (основен)** език каталански или испански, или и двата езика. Променливите за определяне на лингвистичната идентичност са: *възраст, език на родителите, език за семейните отношения и познания върху езика*.

Таблица №2

INDESCAT: население според езиковата употреба между членовете на фамилията през 2013

	Само каталански	Повече каталански, отколкото испански	Двата езика	Повече испански, отколкото каталански	Само испански	Каталански и други езици	Испански и други езици
Майка	29,4	1,7	1,5	3,1	52,4	..	1,6
Баща	29	1,7	1,4	2,4	52,7	..	1,8
Родители на майката	28,1	1,3	1,3	1,1	56,1	..	0,7
Родители на бащата	27,7	1,1	1,4	1	56,7	..	0,7
Най-голямото дете	33,7	3,6	6,7	7,4	38,9	0,4	3,4

⁸ INDESCAT – Статистически институт на Каталуня (*Institut d'Estadística de Catalunya*).

Въпросът за билингвизма в Каталуня в лингвистичната литература

Допълнителните мнения, свързани със зараждането на билингвизма в региона, са съпоставени с разгледаните в литературния обзор на настоящата глава. Приемат се и се отхвърлят идеи, обсъждат се диглосните и билингвални отношения между испанския и каталанския през вековете. Обръща се внимание на понятията *кастилизация* и *каталанизация*. Обогатява се въпросът за Стара и Нова Каталуня и се представят нови данни за историческите процеси, свързани с въвеждането на топонимите и личните имена. Идеите за мултикултурализма и толерантността от Глава II се обвързват с модела на съвременното каталанско общество и се изяснява ролята на езика в него. Посочват се нови дефиниции на *интеграцията* и се съпоставят с някои от вече разгледаните. Въвеждат се примери в защита на някои от изказаните вече теории. Обсъждат се резултатите от публикуваните в обзора социолингвистически проучвания.

✓ Според **Джоан-Луис Марфан (Joan-Lluís Marfany)** най-доброто описание на поведението на аристокрацията в Каталуня между 1500 и 1900 г. е състоянието на *диглосия*. Елитът на обществото използва каталанския предимно като език за ежедневна комуникация, а кастилския като език на културата (Баранчадел, 2009: 1).

✓ От трите разпространени теории за произхода на каталанския език: *иберороманската*, *галороманската* и схващането, че каталанският е „език-мост“ между иберороманските и галороманските диалекти, избрахме да следваме най-разпространената – *галороманската*, защитаваща обвързаността му с окситанския език. Тя е резюмирана от **Жерерд Реолфс (Gerard Reholfs)** по следния начин:

„При 33% от четиридесет и девет изучавани случая каталанският не показва никакво отклонение по отношение на романската еволюция, заедно с гало- и иберороманската. В 57% от тях се движи успоредно с галороманската, около 4% с иберороманската и почти 6% следва собствените си еволютивни особености. Това е неоспорима аргументация в подкрепа на тясната лингвистична родственоост на каталанския с галороманските езици: каталанският в своята същност е „зависимост на провансалския“.“ (Видал, 2012: 96).

✓ Езикът на Каталуня, езикът, служещ като „мост“ не само между гражданите, но и за целите на образованието и администрацията, е каталанският. Повсеместно е и разпространението на испанския във всички комуникативни сфери. По този начин утвърждаваме позицията си относно контакта между езиците, разглеждан като непрекъснат процес и като част от ежедневието на каталанския народ. За да говорим обаче за масовост при разпространението на *интерференцията* (и процесите на:

трансференция, интеграция, алтернация и промяна на кода – Табл. 3) между двата езика, те трябва да имат равнопоставен характер, който е неоспоримо доказателство за наличието на **билингвизъм**.

Таблица №3: *Промяна в спрежението на глаголите*

Каталански	Испански
Concebre > concebir	Concebir
Pertànyer > pertènèixer	Pertenecer
Pol·luir > pol·lucionar	Polucionar
Reflectir > reflexar	Reflejar

ОБОБЩЕНИЕ

Съвременното население на Каталуня живее в условията на **билингвизъм**, а това обогатява нацията, откривайки нови възможности пред всеки индивид. Каталанският език и култура успяват да преодолеят различията между хората и да създадат усещане за принадлежност към една общност. Каталанското законодателство подкрепя и уважава свободата за избор на език – това е отразено в *Статута за автономност на Каталуня*, както и в *Законите за лингвистична нормализация и езикови политики*. Автохтонният език на Областта е много повече от средство за комуникация – той е средство за социално сближаване, а от своя страна испанският отваря пътя към нови комуникативни хоризонти.

VI ГЛАВА

БИЛИНГВАЛНИЯТ МОЗЪК

ПЪРВА ЧАСТ

Литературен обзор:

- 1) *Двуезичие при кърмачета и малки деца;*
- 2) *Как билингвизмът „извайва“ мозъка?;*
- 3) *Структурни и функционални промени в мозъка;*
- 4) *Лингвистичен контрол.*

В тази глава е обърнато специално внимание на настъпващите мозъчните промени в резултат на научаването на два езика. Разкриват се положителните страни на ранното чуждоезиково обучение при малки деца и се разглеждат мозъчните реакции при новородени и кърмачета. Привеждат се примери от вече проведени от световни учени експерименти, доказващи способностите на **бебетата моно-** и **билингви**, свързани с идентифицирането на различни езици. Разглежда се устройството на мозъка при

билингвите, настъпващите в него структурни и функционални промени като следствие от двуезичието, и въпросите за лингвистичния контрол и *лявото опащато тяло*.

✓ В изследване, публикувано в *Proceedings of the National Academy of Sciences*, **М. Пеня (М. Реѝа)** и нейните сътрудници изучават мозъчната активност при новородени. Данните от него подкрепят твърдението, че детето се ражда с мозък, способен да идентифицира и интерпретира езикови сигнали (Пеня, 2008: 14222).

✓ През 1976 година учени от Университета на Рим достигат до следните изводи:
а) децата са способни да се научат да четат още на 3-годишна възраст;
б) интелектуалният напредък може да бъде обяснен с правилното обучение по четене;
в) четенето може да се преподава в детската градина от квалифицирани преподаватели (Титоне, 1985: 83).

✓ Благодарение на техниките на картографиране и електростимулация на мозъка **Дж. Оджеман (G. Ojemann)** и **Х. Уитъкър (H. Whitaker)** описват случая на двама *билингви*, при които компетентността и на двата езика е локализирана в латералния кортекс на доминиращото мозъчно полукълбо. В предния и в париеталния кортекс, обаче, съществували области, принадлежащи на един от езиците (Оджеман, 1978: 409).

✓ В изследване, публикувано в *Science Magazine*, е доказано, че невронните отговори в *нуклеус каудатус* (*лявото опащато тяло*) са чувствителни на промените в езика и значението на думите. Според изследователите този орган играе универсална роля за контрола на езика, който подлежи на употреба. Този дял от мозъка осъществява лексикално-семантичния контрол както при *моно-*, така и при *билингви* (Криниън, 2006: 1537).

✓ При проучване на мозъчната структура на каталано-испаноезични *билингви* е наблюдавано, че големината на лявата *извивка на Heschl* (свързана с фонологичната компетентност) е увеличена (по отношение и на сивото, и на бялото вещество) в сравнение с тази на *монолингвите* (Коста, 2017: 145, 146).

ВТОРА ЧАСТ

Въпросът за мозъка на билингвите в лингвистичната и в медицинската

литература

Добавени са мнения и резултати от практически експерименти, свързани с езиковата компетентност на *билингвите*. Приведени са доказателства за ползите от *билингвизма*, както и за промените в мозъка на каталанско-испанските *билингви*. Допълнени са

проучванията, свързани с органа, засягащ езиковия контрол, и са съпоставени с въпросите за *интерференцията*.

„Образованието като подготовка на личността в основните насоки трябва да надвиши единствената цел за обучение по четене, писане и смятане. Трябва да се има предвид социализацията на детето и етичното му насочване в един свят на ценности.“

Ренцо Титоне, 1985

✓ При експеримент, публикуван в списание *Neuron* през 2003 г., за който е използван методът fMRI, са изследвани са ефектите от променливите: *възраст на усвояване* и *ниво на владее* на езиците върху невронните корелати на граматичния и семантичния избор. Моделът на мозъчната активност за семантичния избор зависи от *нивото на владее* и *възрастта на усвояване* и повлиява на кортикалното представяне на граматичните процеси. Тези констатации подкрепят тезата, че двете променливи влияят на невронните субстрати при втората обработка на езика с различен ефект върху граматиката и семантиката (Вартенбургер, 2003: 159).

✓ При проведени посредством изображения на fMRI и *Stroop task* анализи у изследваните *билингви* било идентифицирано активиране на потискащи *интерференцията* механизми, което подчертава ролята на *нуклеус каудатус* за *интерференцията* при контрола на думите, но не и за *пространствената интерференция* (Али, 2010: 2369).

ОБОБЩЕНИЕ

Чуждоезиковото обучение и *билингвизмът* водят не само до стимулиране на интелектуалните възможности, но и до физически промени на мозъчната структура и функции. Основните определящи фактори за лингвистичната мозъчна репрезентация са: *степен* на владее на езика и *нивото на външно езиково влияние*. Те са по-съществени дори от *доминиращата компетентност* и от *възрастта на усвояване* на езика.

VII ГЛАВА

РЕЗУЛТАТИ ОТ ПРОВЕДЕНОТО ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ

ПЪРВА ЧАСТ

Характеристика на емпиричното изследване:

- 1) *Характеристика на изследването*
- 2) *Променливи*
- 3) *Участници в изследването*
- 4) *Характеристика на въпросите*

В тази глава са посочени променливите, на базата на които са създадени въпросите на анкетата; направен е разбор на видовете въпроси. Обобщена е характеристиката на участниците в проучването. Представени са резултати от всички анкетни карти, като за целта са въведени сравнителни таблици, фигури и схеми. Акцентираща се на подробното описание на резултатите от анкетата на испански език.

✓ През месеците *септември, октомври и ноември* на 2018 година е проведено **анонимно международно социолингвистическо емпирично изследване** като част от експерименталния проект на настоящия дисертационен труд.

✓ **Целта** на изследването е да се регистрират данни за Автономна област Каталуня (Испания), както и за държави, различни от Испания, по отношение на:

- владееенето на испански и каталански език;

- разпространението на билингвизма.

✓ За представяне на **резултатите** от цялостното изследване е използван графичен анализ и описателен метод.

✓ **Променливи:** националност, месторождение, местообитание, възраст, пол, занимание, образование, език за комуникацията, език на родителите, употреба на езиците, ниво на владееене на езиците.

✓ **Анкетната карта** е достъпна в четири идентични преводни варианта на: английски, български, испански и руски език и се състои от 26 основни и 12 уточняващи въпроса. Общият брой анкетирани е 210 души, от които: 25 са попълнили английския, 82 – българския, 83 – испанския и 20 човека – руския ѝ вариант.

ВТОРА ЧАСТ

Резултати от емпиричното изследване

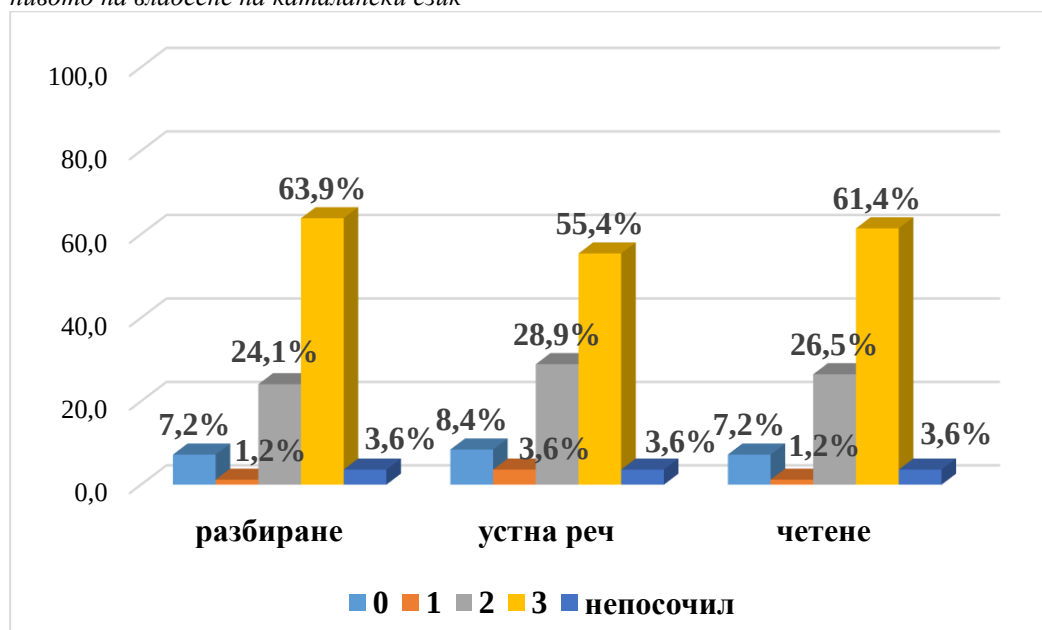
1) *Резултати от анкетата на испански език*

2) *Резултати от анкетите на другите езици*

3) *Интерпретиране на резултатите*

Интерпретирани са получените резултати; съпоставени са данните от анкетите на четирите езика и са изведени заключения, свързани с тях. Направени са паралели с представените в Глава V официални проучвания. Специално внимание е обърнато на употребата на испанския и каталанския език в световен мащаб, но също така са обобщени и въпросите, отнасящи се до другите употребявани езици по света. Дадена е оценка на получените резултати във връзка с езиковата ситуация в Каталуня (Фиг. 1).

Фигура №1: *Разпределение на респондентите, попълнили испанската анкетна карта с оглед на нивото на владее на каталански език*

Според получените резултати след провеждане на проверка на хипотези относно наличие на разлика между *нивото на владее* на испански и каталански език става ясно, че съществува статистически значима разлика между *нивата на владее* на двата езика по отношение на разбирането и устната реч, но не и за нивото на четене. Тези констатации са резултат от сравнение на стойностите на възприетото *критично ниво на съгласие* и *равнището на значимост (sig.)*, изчислено на базата на емпиричните данни (Табл. 4).

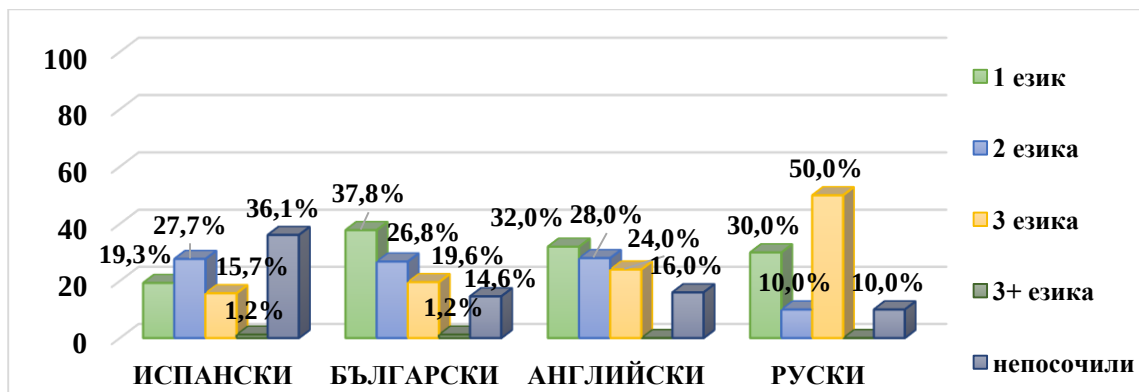
Таблица №4:

Сравнение на стойностите на възприетото критично ниво на съгласие и равнището на значимост (sig.), изчислено на базата на емпиричните данни

	Каталански [Разбиране] Испански [Разбиране]	Каталански [Устна реч] Испански [Устна реч]	Каталански [Четене] Испански [Четене]
Z	-2,434 ^b	-3,245 ^b	-1,683 ^b
Asymp. Sig. (2-tailed)	,015	,001	,092
a. Wilcoxon Signed Ranks Test			
b. Based on positive ranks.			

✓ Сравнителни резултати по избрани променливи от анкетните карти на английски, български, испански и руски езици (Фиг. 3).

Фигура №3: Употребявани езици на индивидуално ниво, бр.

✓ Изследване наличието на зависимост между променливите – статистически значими връзки.

Таблиците **Chi-square Test** дават информация за това дали съществува статистически значима връзка между избраните променливи. В случая стойностите на Asymp. Sig (**Pearson Chi-square**) са по-големи от нивото на съгласие α (**0,05**), следователно отхвърляме нулевата хипотеза и оставаме в съгласие, че алтернативната хипотеза е вярна в действителност, която гласи, че съществува статистически значима връзка между конкретните променливи.

От таблицата **Symmetric Measures** с помощта на коефициента на Крамер може да се определи каква е силата на връзката между променливите. **Коефициентът на Крамер (V^2)** се основава на оценената Хи-квадрат емпирична характеристика и се препоръчва в случаите, когато броят на редовете и колоните в изходната таблица не е равен. Границите, в които се изменя коефициентът, са: $0 \leq V^2 \leq 1$. Оценката на коефициента се осъществява по формулата:
$$V^2 = \frac{\chi^2_{em}}{\sum_i \sum_j f_{ij}[\min(p-1) \text{ или } (k-1)]}$$

ОБОБЩЕНИЕ И ИЗВОДИ

Приведените данни от анкетата отразяват реалните мнения на хората не само в Каталуня, но и в други държави. Общият брой участници и процентът на анкетираните жители на Каталуня са релевантни за оформянето на обобщения. За това свидетелства и пропорционалното разпределение на данните по отношение на: възраст, пол, образование, месторождение, местожителство и месторабота.

На базата на получените резултати, можем да направим следните изводи:

1) Испанският е разпространен, макар и в не особено големи мащаби, сред населението на държави, в които той не е национален език. Нивото на компетентност на владеещите

испански език в тези страни е предимно високо. Каталанският език, от друга страна, е почти непознат в тези общества.

2) Сред най-често срещаните в изследваните неиспаноезични страни *първи* езици са: английският, френският, италианският, руският и българският. Най-употребяваните допълнителни (втори и трети) езици са: немският, португалският и езикът йоруба.

3) Обективната съвременна ситуация в Автономна област Каталуня сочи, че по-голямата част от населението е високообразовано и е успешно реализирано на трудовия пазар.

4) Преобладаващата част от жителите на Каталуня се самоопределят като испанско-каталански *билингви* (над 90%), а повече от половината от тях – като *многоезични*. Населението изразява задоволството си от този факт и толерира употребата и свободата на избор на език. Тенденцията в обществото клони към *абсолютния билингвизъм*. Налице е лек превес на испаноезичните пред каталаноезичните индивиди, което съвпада със заключенията от по-рано проведените проучвания, публикувани от **М. Р. Виля Пужол (M. R. Vila Pujol), М. Субиратс (M. Subirats)** и INDESCAT.

5) Най-разпространеният език освен каталанския и испанския в Каталуня е английският, а след него са френският и италианският. Срещат се още: галисийски, руски и български.

6) Както сред населението на изследваните държави, така и в частност в Каталуня преобладават мненията, че езиците са не просто необходимост, но и нашето наследство, изобразяват нашата култура и трябва да бъдат съхранявани.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Предложената информация в дисертационния труд е резултат от дългогодишно проучване на *билингвизма* и в частност на *билингвизма* в Каталуня, основано на теоретичните и експериментални постановки на български и чуждестранни автори. За по-голяма изчерпателност въпросите, свързани с *билингвизма* в Каталуня, бяха разгледани на фона на *многоезицието* в Испания. Информацията е въведена с данни за съвременните глобализационни процеси и е допълнена с общ преглед на мозъчните промени, настъпващи след овладяването на втори език. Разкрива се връзката между социалния контекст и социолингвистическите разлики на фона на испанско-каталанското *двуезичие* в диахронен и синхронен план. Приведени са доказателства за това, че Каталуня е световен пример за мултикултурно съжителство, *толерантност* и свобода на избора на език на фона на мултиетническия контекст на съвременността.

Образователната система функционира като ключов фактор за възпитанието на **търпимост** между представителите на различните етноси и култури, а оттам и за комуникацията между нациите. В Каталуня успешно е приложен мултилингвистичният образователен модел, а каталанският играе ролята на „език-мост“ в процеса на преподаване. Двуетичното образование подпомага мисловното равновесие и формира изграждането на металингвистично съзнание у индивида. Представени са резултати от медицинските изследвания на световни учени, които служат като доказателства за структурните и функционалните промени, настъпващи в **билингвалния мозък**. Приведени са данни за ролята на **нуклеус каудатус** в процеса на лингвистичния контрол.

Резултатите от проведеното от нас емпирично изследване потвърждават данните от последните официални проучвания за разпространението на испанския и каталанския в Испания и в частност в Каталуня. В изследването са интерпретирани данните, свързани с употребата на общо 20 езици, разпространени на териториите на 20 различни държави. Отговорите на анкетата потвърждават тезата, че в съвременността **билингвизмът** е много по-често срещано явление от **монолингвизма**. Проучването показва, че повече от половината жители на региона са **многоезични**, тъй като освен испанския и каталанския владеят с подобна компетентност и други езици, като най-разпространеният сред тях е английският. Според събраните данни голяма част от населението на Каталуня днес е високообразовано и с успешна реализация. Анкетираният от всички проучени държави приемат езиците като културно наследство и средство за културна идентификация.

ИЗВОДИ

- 1) Съвременната езикова ситуация в глобален план е продукт на световните интеграционни процеси, а основна роля в нея играят **билингвизмът** и двуетичното обучение.
- 2) **Диглосията**, разбрана като функциониране на разноразпоставени по престиж езикови формации, и **билингвизмът** като сходство на езиковите умения на два езика и ефикасната им употреба във всеки вид комуникативен акт оформят основните понятия на езиковата ситуация в Каталуня.
- 3) **Многоезичието** в съвременността е продукт на езиковите контакти през вековете. Испанската конституция е изготвена на базата на **толерантността**, а в двуетичните автономни области функционира дву- или многоезичен образователен модел.

4) Специфичните черти на *билингвизма* се основават на факта, че каталанският е автохтонният език на населението – пряк наследник на латинския от групата на галороманските езици. Причините за съвременните лингвистични обстоятелства се крият в контакта между испанския и каталанския от XV век насам. Каталанските езиковите политики през XXI век се дължат на свободата на избор на език и на многоезичното образование в Областта. Процесите на *интерференция* между испанския и каталанския се наблюдават на всички езикови нива, а съвременният *билингвизъм* е териториално фрагментиран.

5) Резултатите от проучванията на световни учени потвърдиха мнението, че децата се раждат с мозък, способен да идентифицира и интерпретира езикови сигнали, и че ранното двуезично обучение е благотворно за мозъчните функции и подпомага лингвистичната и културна адаптация на детето. Изследваните от учените мозъчни промени при *билингвите* установяват на тази база увеличаване на количествата бяло и сиво вещество в мозъка. Проведените от тях експерименти разкриват основополагащата функция на лявото опашато тяло (нуклеус каудатус) при контрола на езиците.

6) Данните от проведеното емпирично социолингвистично изследване сочат, че: повече от 90% от каталанското население са *билингви*, а поне 50% от тях са многоезични. Най-често срещаният език в Каталуня освен официалните е английският. Той е и най-разпространеният първи език в останалите 20 изследвани страни. Данните от проучването на Каталуня потвърждават резултатите от официалните проучвания, публикувани от INDESCAT.

П Р И Н О С И

Практическа стойност на дисертационния труд

1. Осъщественото емпирично социолингвистично изследване **доказва, че:**

- а) през XXI век *билингвизмът* е широко разпространен сред каталанското население;
- б) съвременните каталанци са изградили обществото си на базата на *толерантността* и свободата на избор на език.

2. Резултатите от разпространената на четири езика анкетна карта **позволяват:**

- а) да се формулират изводи за езиковата употреба на представителите на **20** националности, населяващи **20** различни държави;
- б) да се потвърди масовостта на явлениято *билингвизъм*.

3. Информацията в докторската теза може да послужи като **допълнение** на вече провеждани по-мощабни **проучвания** за употребата на езиците на територията на Каталуня.

4. В българската лингвистична литература досега няма **подробно описание** на предлаганата съвременната езикова ситуация и на причините, довели до **билингвизма в Каталуня**.
5. Изложените наблюдения и данни биха могли да обогатят знанията на изучаващите **испански език** за Кралство Испания.
6. Предлагащите емпирични изследвания биха могли да улеснят работата на преподавателските екипи при създаването на бъдещи **проекти**, свързани с изследването и разпространението на определени лингвистични кодове.

ПУБЛИКАЦИИ ВЪВ ВРЪЗКА С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. **Шамова, Л., Делев, Д.** *Социолингвистическо анкетно проучване за владеење на чужди езици сред населението на Република България с акцент върху испанския и каталанския*. Научни трудове на Съюза на учените в България – Пловдив, Серия А. Обществени науки, изкуство и култура, т. V, Пловдив, 2019, с. 72 – 76.
2. Bulgarova B.A., Bragina M.A., Bondareva V.V., Zetkina A.V., Zolotych E.A., **Shamova L.D.** *Mobile technologies, information and communication technologies in the teaching of foreign languages and cultures* // 10th International Conference “Science and Technology” 27-29 October 2018, SCIEURO, London, 2018, p. 81 – 90.
3. **Шамова, Л., Кънчев, И., Делев, Д.** *Билингвалният мозък*. // Паисиеви четения. Чуждоезикова лингвистика и литературознание, том 55 (1–Б), под.ред. Ж. Чолакова. Научни трудове, ПУ „Паисий Хилендарски“, Пловдив, 2017, с. 7 – 19.
4. **Шамова, Л.** *Каталански елементи в съвременния испански език*. // Паисиеви четения. Чуждоезикова лингвистика и литературознание, том 54 (1–Б), под.ред. Чолакова, Ж. Научни трудове, ПУ „Паисий Хилендарски“, Пловдив, 2016, с. 364 – 380.

ЛИТЕРАТУРА

- Абуталеби 2001:** Abutalebi, J., Cappa, S. F., Perani, D. The bilingual brain as revealed by functional neuroimaging. // *Bilingualism: Language and Cognition*. August, 2001, Vol. IV, Issue 02, 179 – 190.
< http://journals.cambridge.org/abstract_S136672890100027X > 3-11-2017
- Айора 2008:** Ayora Esteban, M.C. La situación sociolingüística de Ceuta: un caso de lenguas en contacto. // *Tonos digital: Revista electrónica de estudios filológicos*, N°16, 2008.
< <https://www.um.es/tonosdigital/znum16/secciones/tritonos1-Ceuta.htm> > 4-5-2017
- Али 2010:** Ali, N., Green, D.W., Kherif, F., Devlin, J.T., Price, C.J. The role of the left head of caudate in suppressing irrelevant words. // *Journal of Cognitive Neuroscience*, 22(10), London, Oct. 2010, p. 2369–2386.

Баранчадел 2009: Baranchadell, A. *La autèntica historia del catalán*. La Vanguardia, Culturas, 18-02-2009.

Бел 1980: Белл, Р. Т. *Социоллингвистика. Цели, методы и проблемы*. Международные отношения, Москва, 1980.

Бланко 1981: Blanco Abarca, A. Bilingüismo y cognición. // *Estudios de psicología*. Vol. 2, i. 8, 1981, p. 49–81.

Бондырева 2007: Бондырева, С. К. Мурашов, А. А. *Коммуникация: от диалога межличностного к диалогу межкультурному*. Москва – Воронеж: РАО и Московский Психолого-социальный институт, 2007.

Борас-Комес 2013: Borràs-Comes, J. Català Nord-Occidental. // *L'entonació dels dialectes catalans*, Prieto, P. & Cabré, T. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 2013, p. 101-126.

Боуман 2017: Bouwman, J. *Los anglicismos léxicos en el español peninsular actual: norma y uso*. Radboud University Nijmegen, Nijmegen, 2017. < <https://theses.ubn.ru.nl/handle/123456789/4969> >

Вартенбургер 2003: Wartenburger I., Heekeren R. H., Abutalebi J., Cappa S. F., Villringer A., Perani D. Early Setting of Grammatical Processing in the Bilingual Brain. // *Neuron*, Vol. 37, Cell Press, Jan. 9, 2003, p. 159–170.

Верещагин 2014: Верещагин, Е. М. Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизма). Директ-медия, Москва, 2014.

Видал 2012: Vidal, J. C. *Origen i evolució de la llengua catalana*. Ed. La Busca, Barcelona, 2012.

Виденов 1998: Виденов, М. *Социоллингвистическият маркер*. София: Делфи Издат, 1998. 227

2005: Виденов, М. *Диглосията с оглед на българската езикова ситуация*. София: АИ „Марин Дринов“, 2005.

Виля 1997: Vila Pujol, M. R. Consideraciones acerca de la interferencia del catalán en el español de Barcelona. // *Pragmática y Gramática del español hablado*. Eds. A. Briz. Zaragoza: Libros Pórtico, 1996, 269 – 282.

Григорова 2009: Grigorova, Svetla, Kánchev, Iván: *Diccionario Español – Búlgaro / Búlgaro – Español*, Ediciones Akal, S.A., Madrid, 2009.

Домингес 2014: Domínguez, D. U. *Cultura y civilización catalanas*. Masarykova Univerzita, Brno, 2014.

Ечебаррия 2002: Etxebarria, M. *La diversidad de lenguas en España*. Madrid: Espasa Fórum, 2002.

Женералитат 2009: *El català, llengua d'Europa*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de la Vicepresidència, Secretaria de política lingüística, 2009.

< www.gencat.cat/llengua > 6-6-2016

Кастро 1924: Castro, A. *Lengua Ensenanza Literatura (esbozos)*. Ed. Victoriano Suárez, Madrid, 1924.

Конституция – Андорра 1993: *Constitució del Principat d'Andorra, 1993*. Consell General. Principat d'Andorra, 14-3-1993.

< <http://www.consellgeneral.ad/fitxers/documents/constitucio/const-cat> > 14-11-2018

Криниън 2006: Crinion, J., Turner, R., Grogan, A., Hanakawa, T., Noppeney, U., Devlin J. T., Aso, T., Urayama, S., Fukuyama, H., Stockton, K., Usui, K., Green, D. W., Price, C. J. Language Control in the Bilingual Brain. // *Science*. June, 2006, Vol. 312, №9, 1537–1540.

< www.sciencemag.org > 19-11-2017

Криворотова 2013: Криворотова, Т. А. *Ценностно-смысловой концепт этносоциального феномена образования в эпоху глобализации*. // *Философия образования*, № 1(46), под ред. Наливайко Нина Васильевна, СО РАН, Сибирь, 2013, с. 36-41.

< <http://sibran.ru/journals/issue.php?ID=148330> > 10-12-2016

Кънчев 1999: Kanchev, I. Solidaridad lingüística y tolerancia religiosa de los sefardíes balcánicos. // *Revista de Filología Románica*. Red. E. Chelaru. Madrid: Eds. Universidad Complutense, 1999, №16, p.59–66. <<http://revistas.ucm.es/index.php/RFRM/issue/archive>> 21-4-2018

Коста 2017: Costa, A. *El cerebro bilingüe. La neurociencia del lenguaje*. Barcelona: Capellades, 2017.

Лопес 2002: López, J. M. *Lenguas en contacto*. Arco Libros, Madrid, 2002.

Оджеман 1978: Ojemann, G. Whitaker, H. The Bilingual Brain. // *Arch Neurol*. July, 1978, №35, 409–412. 23 Feb., 2018. <<https://jamanetwork.com/journals/jamaneurology/article-abstract/576626?redirect=true>> 4-5-2019

ОПР 2012: Официален правописен речник на българския език. С., БАН, Просвета, 2012.

Пайрато 1985: Payrató, Ll. *La interferencia lingüística: Comentarís i exemples catala-castella (Textos i estudis de cultura catalana)*. Barcelona: l'Abadia de Montserrat, 1985.

Пеня 2008: Peña, Marcela. Mehler, J., Cogoi, S., Macagno, F., Gervain, J. The neonate brain detects speech structure. // *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. USA, 16 September, 2008, Vol. 105, №37, 14222 – 14227. <<http://www.pnas.org/content/105/37/14222.full>> 30-10-2017

Росо 1995: Roso, L. M. *Bilingüismo y diversidad cultural en el aula*. Didáctica, 7, Servicio de Publicaciones UCM, Madrid, 1995, p. 309-319.

Рохо 1985: Rojo, G. «Diglosia y tipos de diglosia», *Philologica Hispaniensia in honorem Manuel Alvar*, Madrid: Gredos, 1985, tomo II, p. 603-617.

Рока 2006: Roca Marín, S. *La lengua en la España de Austrias: el siglo XVI*. Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2006. <http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/la-lengua-en-la-espa-a-de-los-austrias-el-siglo-xvi-1/html/00f4b170-82b2-11df-acc7-002185ce6064_2.html> 14-5-2017

НПРБЕ 2002: Александрова, Т., Викторова, К., Георгиев, Б., Димитрова, М. Нов правописен речник на българския език. БАН и Хейзъл, София, 2002.

Санжеева 2016: Санжеева, Л. В., Тоуз Нойманн, Б. М. Язык культуры как константа. // *Язык. Словесность. Культура*. 2016, №1-2, с. 50-57.

Серон 1994: Serón, A. G. *Bilingüismo y educación multicultural*. Didáctica 6. Editorial Complutense, Madrid, 1994, p. 133-143. <<https://core.ac.uk/download/pdf/38833863.pdf> > 22-7-2017

Сигуан 2005: Siguán, M. *Lengua y lenguas de España*. Cuenta y razón, nº 138, FUNDES, p. 147-162.

2001: Siguán, M. *El español como lengua en contacto en España*. II Congreso Internacional de la Lengua Española en Valladolid, Edit. Centro Virtual Cervantes, Valladolid 2001. <http://congresosdelalengua.es/valladolid/ponencias/unidad_diversidad_del_espanol/4_el_espanol_en_contacto/siguan_m.htm> 15-11-2018

Статути на: **Арагон:** Ley Orgánica 5/2007, Estatuto de Autonomía de Aragón. http://www.congreso.es/consti/estatutos/ind_estatutos.jsp?com=64

Астуриас: Ley Orgánica 7/1981, Estatuto de Autonomía para Asturias.

< <https://www.boe.es/buscar/pdf/1982/BOE-A-1982-634-consolidado.pdf> >

Балеарски острови: Ley Orgánica 1/2007, Estatuto de Autonomía de las Illes Balears.

< <https://www.boe.es/buscar/pdf/2007/BOE-A-2007-4233-consolidado.pdf> >

Страната на баските: Ley Orgánica 3/1979, Estatuto de Autonomía para el País Vasco.

< <https://www.boe.es/buscar/pdf/1979/BOE-A-1979-30177-consolidado.pdf> >

Валенсия: Ley Orgánica 1/2006, Estatuto de Autonomía de la Comunidad Valenciana.

< http://www.congreso.es/consti/estatutos/ind_estatutos.jsp?com=79 >

Галисия: Ley Orgánica 1/1981, de 6 de abril, de Estatuto de Autonomía para Galicia.

< <https://boe.es/buscar/pdf/1981/BOE-A-1981-9564-consolidado.pdf> >

Канарски острови: Ley Orgánica 1/2018, BOC 222, de 15.11.2018;c.e. BOC 22, de 1.2.2019).

< <https://www.gobiernodecanarias.org/libroazul/pdf/77547.pdf> >

Каталуня 2016: Estatuto de Autonomía de Cataluña. Ed. Parlament de Catalunya. Barcelona, 2016.

< <https://www.parlament.cat/document/cataleg/48089.pdf> >

Навара: Ley Orgánica 13/1982, de 10 de agosto modificada por las Leyes Orgánicas 1/2001 y 7/2010.

< http://www.congreso.es/consti/estatutos/ind_estatutos.jsp?com=75 > 2-1-2018

Титоне 1985: Титоне, Р. Ранното обучение по четене на два езика. // *Перспективи*. София, 1985, том. XV, №1, 79 – 87.

Торо 2006: Toro Lillo, E. *La invasión árabe. Los árabes y el elemento árabe en español*. // Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2006. 22-2-2018

< <http://www.cervantesvirtual.com/obra/la-invasin-rabe-los-rabes-y-el-elemento-rabe-en-espaol-0/> >

Хофре 1997: Jofre, A. Joan Torrendell escribe sobre: Las lenguas de España (1933). // *Actas do I Simposio Internacional sobre o bilingüismo: Comunidades e individuos* Servicio de Publicacións da Universidade de Vigo. Vigo, 1997, p. 745 – 753. <<http://ssl.webs.uvigo.es/actas1997/index.htm>> 5-2-16

Хъдсън 1995: Хъдсън, Р. Д. *Социолингвистика*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1995.